

Aman Muhtaryň romanlary barada

Category: Edebiyaty öwreniş, Kitapcy, Romanlar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Aman Muhtaryň romanlary barada

AMAN MUHTARYŇ ROMANLARY BARADA

Bu makalada doganlyk Özbekistan respublikasynyň Azat-edijilik urşy ýyllarynda täsirli rol oýnan we ondan gowrak romanyň awtory bolan özbek ýazyjysy Aman Muhtaryň "Müň bir görnüş" romany boýunça edebi seljerme geçirilip, ýazyjynyň özbek edebiyatyndaky ornuna ünsi çekmek bilen birlikde oniň roman žanryna getiren täzeliklerine Gündogar we Günbatar romançylygy çarçuwasynda baha berilýär.

Türkiýäniň "Ay Vakti" edebi žurnalynda çap edilen makalalary terjime etmezden asyl nusgasynda berýäris.

* * *

AMAN MUHTAR'IN ROMANCILIĞI ÜZERINE

"Bin Bir Görünüş" romanında yazar; millî istiklal hareketinin Özbek toplumunda meydana getirdiği tesirin, insan şuuru ve ruhiyatında yol açtığı paklanma sürecini işlemiştir. Ayrıca, insan hayatı tabii haliyle ele alınmış, kendine özgü karışıklığı ve zıtlıklarıyla birlikte yansıtılmıştır. Bu devir romancılığı incelendiğinde, eserlerde; gelenekten gelen an'anevî anlayışın yanında aynı zamanda modern romancılık anlayışının da yer edindiği görülecektir. Elbette, bu tür romanların da sanatsal yönden roman türünün taleplerine cevap vermesi gerekmektedir. Fakat bundan, roman nerede olursa olsun bir etalon olarak yaratılır diye yanlış sonuç çıkarılmamalı. Her romanın, yaratılışı bakımından yeni olmakla birlikte, evvela yaratılan roman türüne (janrına) ait bediî unsurları değişmiş, gelişmiş veya diğer bir şekilde, romanın tür (janr)

gelişimini de temin etmesi lazımdır. Tür (janr) gelişiminin, ileri ya da geriye doğru temayülü ise, her romanın bireyselliği ile ilgilidir. Yazar, romanı bediîliği teminle sınırlı kalmaz. O toplumun gelişim seyrini dikkate alarak dönemin felsefî düşünce ve mantıksal algı zemininden hareketle içtimaî tefekküre uygun bir roman tefekkürü kurgular. XX. yüzyılın ortalarında Batı romancılığında ve onun etrafında oluşan tartışmalarda reddedilen modernizm ve realizmin sentezi 80'li yıllarda roman türünün dinamizmini sağlayan esas üsluplardan biri oldu. Hatta, üslûptaki bu yenilenme hareketi, devam eden on-on beş yıl zarfında, Özbek romanlarındaki tesiri açık olarak gözlemlenebilir. Aman Muhtar'ın "Bin Bir Görünüş", "Ayna Önündeki Adam", "Tepedeki Harâbe", "Eflâtun", "Meydan" ve Hurşid Dostmuhammed'in "Pazar", Tohtamurad Rüstem'in "Kelebekler Oyunu" gibi romanları ele alınacak olursa bunlarda; Modern Batı romanındaki üslûp anlayışı ve sanatsal anlatım tekniklerinin Özbek romanı nasıl etkilediği ve Özbek yazarlar üzerinde ne gibi tesirleri olduğu anlaşılabilir. Yukarıda zikredilen romanlardaki sanatsal özellik sadece gerçekliğe veya insana nispeten yorum münasebetinin değişimiyle alakalı değil, aynı zamanda romanın iç yapısı ve üslûbunun değişimiyle de alakalıdır. Özbek romanları şekil bakımından olduğu kadar, tefekkür mantığı yönünden ve mâhiyeten de değişmektedir. Gelenekten bağımsız hareket eden yeni romancılık anlayışı etki alanını genişleterek çağdaş edebî süreci de etkilemiştir. Burada Aman Muhtar, Hurşid Dostmuhammed, Tohtamurad Rüstem gibi yazarların romanlarıyla temsil edilen ve kendine özgü sanatsal bir edebi üslup oluşturan millî istiklâl devri romancılığının tesirinde yeni bir romancılık anlayışının gelişmekte olduğunu vurgulamak isteriz. Bu tespitimizi Aman Muhtar'ın romanlarını incelerken ispatlamaya çalışacağız. Aman Muhtar'ın romanlarını incelediğimizde bediî-ilmî araştırmalara yakın olduğunu, mecaza yatkın, soyut bir ifade tarzına, konu ve üslûp anlayışına sahip olduğunu görüyoruz. Yazarın bununla kendimize, benliğimize ve Doğu tefekkürünün bediî cihetlerine ışık tutmak istediğini söyleyebiliriz. Aynı şekilde hakikati,

insan-kainat ve insan-cemiyet bağlamında ifade ederken mecazî anlatım teknikleri ve bediî tasvir vasıtalarını kullanması onun Özbek romancılığında yeni bir eğilimin öncüsü olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı Özbek edebiyatında, yeni roman janrının oluşumunda yazar Aman Muhtar'ın özel bir yeri bulunmaktadır. Aman Muhtar'ın "bediî araştırma"larının özelliklerinin neler olduğunu, nasıl bir üslûba sahip bulunduğunu ve bu üslûbun yeni roman anlayışına ne gibi katkı ve tesirleri olduğunu anlayabilmek için onun eserlerinin incelenmesi gerekmektedir. Yaptığımız incelemeler sonunda yazarın romanlarında; gerek duygularını ifade ederken, gerekse felsefî görüşlerine dair izlenimler verirken nesir ve nazmı bir arada uyum içerisinde tuttuğunu, nesre şiirsel bir hava katarak nazımla sulandırdığını görürüz. Aman Muhtar'ın "Meydan" ve "Eflâtun" romanları, roman üslûbu, gerçekliğin yorumsal çözümüyle birbirinden ayrılrsa da, yoruma getirilen kaynak ve problemin roman muhayyilesiyle yansıtılması yönünden paralellik arzeder. Dünya edebiyatının şaheserlerinden sayılan "Yüzyıla Denk Gün", "On Bir Zenci Çocuğu" romanlarında görülen bediî unsurlara "Meydan" romanında da rastlamaktayız. Ayrıca, "Üç Müslüman ve Bir Kız" adlı hikâyesinde işlediği ana temaya ait derinliği "Meydan" romanında devam ettirmiş olduğunu anlıyoruz. Geleneksel olmayan yorum yollarının gelişmesinde sadece Batı modern romanlarının değil, aynı zamanda klasik Özbek edebiyatı ve folklor an'anelerinin de etkisi büyüktür. "Ayna Önündeki Adam" ve "Eflâtun" romanlarındaki felsefî müşâhadeler, "Bin Bir Görünüş" ve "Tepedeki Harabe"deki psikolojik tahliller, ve Tohtamurad Rüstem'in "Kelebekler Oyunu"ndaki saçma gâyenin şimdiki gün örneğinde incelenmesi romancılığımıza yeni üslûp arayışları ve anlayışlarını getirmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir "Bin Bir Görünüş"ün ana eksenini yetenekli şair Abdulla Hakim, Bürhan Şerif, Sadircan ve Nasreddin gibi tipler temsil eder. Eserde Abdulla Hakim baş kahramandır. Onun hayat serüveni ve düşünce dünyası eserde birbiriyle iç içe ve birbirini takip eden olaylar silsilesinde gelişip yansıtılır. Bürhan Şerif, Sadircan ve Nasreddin gibi tipler romanda ön planda yer alan

şahsiyetlerdir. Eserde yer yer onların dünyalarından kesitler sunulur. Eserde bunların dışında; Halima, Gülhümar, Batır Appakov, Kebirov, Rehim ve Gülamcan gibi tiplerin geri plandaki rolleri üstlendiklerini görüyoruz. Romanda üç hikayeden oluşmakta. Birinci hikaye dört, geri kalan iki hikaye ise, tek bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan "Tutsak"ta Abdulla Hakim'in esaret öncesi ve sonrası hayatı ve ölümü anlatılır. İkincisi olan "Pervaz"da ise Abdulla Hakim'in ölümüyle ruhunun bedenini terkedişi, tekfin ve defin işlemlerinin görülüşü, cenaze mezara götürülürken ruhun cesedini takip edişi ve diğer cereyan eden hadiseler resmedilir. Üçüncüsü "Kabir azabı" ve dördüncüsü olan "Son Gün"de ise Abdulla Hakim'in cenazesinin mezara konulmasından kıyametin kopmasına kadar geçen sürede 'berzah hayatı' da dediğimiz kabir hayatı boyunca başından geçen hadiseler anlatılmaktadır. Ardından kıyametin kopuşu, haşr olunarak mahşer meydanına getirilişi muhasebesinin görülüşü, günahlarının cezasını çekmek için cehenneme gönderilişi, cezasını bittikten sonra dünyada yaptığı iyiliklerin mükafatı olarak oradan cennete gönderilişi ve burada yaşadıkları anlatılmaktadır. Sonuç olarak, yukarıda dile getirdiğimiz romanın ilk hikayesinde Abdulla Hakim'in sıkıntılı ve fırtınalı dünya hayatı, sonrasında ebedî âleme rıhleti, berzah âleminde başından geçenler, kıyametin kopmasıyla haşri, oradan günahlarının cezasını çekmek için geçici süreliğine cehenneme gidişi, cezasını çektikten sonra cennete dönüşü ve burada yaşadığı mesut hayat tasvir edilir. Bunun sonrasında romanda Abdulla Hakim'den bir daha bahsedilmez. Sadece "Uzaktaki Adam" ve "Efendi'nin Çocukluğu" adlı hikayelerde Bürhan Şerif, Halima ve Sadircan'ın konuşmalarında ismi zikredilir. Ayrıca, bu hikayelerde Abdulla Hakim'in eserleri – şiirleri, nesrî ve düşünceleri yazar tarafından okuyucuya aktarılır. Romanda yer yer Abdulla Hakim'in şiirlerine (aşk, anne, yer, vatan ve Nasreddin Hoca hakkında) tesadüf etmekteyiz ki bu şiirler nesrin tabiî akışına uygun olarak metne yedirilmiş ve anlatımda şiirsel bir ahenk temin edilmiştir. Romanın, "Uzaktaki Adam" adlı ikinci hikâyesinde Sadircan adlı kahraman

ön planda bir rol üstlenir. Orada Sadircan'ın, Gülhümar isimli kızı sevmesi ve Gülhümar'ın onu görmezden gelip aşkından yüz çevirişi ve dünyalık şeylere meyledişi anlatılır. "Efendi'nin Çocukluğu" adlı üçüncü hikâyede ise, Nasreddin'in hayat sergüzeşti, çocukluğundan itibaren başından geçen olaylar tasvir edilir. "Edebiyatta gelenek olarak gelen olumlu ve olumsuz kahraman düşüncelerinden geçtim" der yazar. "Bütün iyilik ve kötülük duygularının insanın mahiyetinde potansiyel olarak var olduğunu söyleyen eski Doğu felsefesine dayandım. İşte hatırlarsanız, "Bin Bir Görünüş"teki Abdulla Hakim'in günahları yanında yaptığı iyi işler bulunmakta. Bürhan Şerif de aynen öyle. Hiç bir kahramanım yüz de yüz iyi veya yüz de yüz kötü değil." [3:418].

Gerçekten, eserin kahramanları hem Abdulla Hakim, hem de Bürhan Şerif edebiyatımızda gelenek haline gelen "iyi" ve "kötü" kahraman tiplerinin hiç birisine benzemiyor. Onlar hem mütevazı, mahviyetkâr olmakla beraber aynı zamanda bencil, tenperver olabiliyorlar. Bir yandan cesur fedâî yanları tezâhür ederken diğer taraftan âciz, korkak taraflarıyla karşılaşabiliyoruz. Sadece ne günahlarıyla ne de sevaplarıyla ön plandalar. Bunlar her şeyden önce bir insan olarak bütün beşeri yönleriyle yansıtılmaya çalışılan çok yönlü kahramanlardır. Ama şu da var ki, "olumlu" ve "olumsuz" kavramları şuurumuzda izler bıraktığı için genellikle bir tercih yaparken, kahramanlarımızı gayri ihtiyarî olarak "olumlu" tipler kategorisine sokmak isteriz. Onların yaptıkları hataları doğal kabul ederiz. Aslında, hiç bir insan ne hiç günah işlememiş gibi "apak" ne de hep günah işlemiş gibi "kapkara"dır. Bunun ikisi de mümkün ve tabiî olmayan şeylerdir. Roman kahramanları, bu ilginç karakterli gençler öyle bir devir ve muhitte yaşarlar ki, onlardan, özellikle, Abdulla Hakim'e hayat hiç gülümseyerek bakmaz, babasız büyür (babasını suçsuz yere hapse atıp öldürürler), sonra annesinden de ayrılır. Bütün ömrü yokluk ve sefalet içerisinde; gün görmek için köle gibi çalışarak geçer. O – insan şahsiyeti ve vicdan hürriyetinin ayaklar altında çiğnendiği, millî ve manevî değerlerin hor ve hakir görüldüğü, inançsızlık ve inkar

propagandasının had safhaya ulaştığı, kul ile Allah, cemiyet ile mazisi arasına nifak tohumlarının ekildiği ve inançsızlık karşısında büyük bir mağlubiyet ve mağduriyetin yaşandığı bir devrin çocuğudur. Böyle bir ortamda o, vicdanî bağımsızlığı, şahsî saadeti ve bağlandığı aşkı için kendine onlar için mücadele etme, savaşma kudret ve gücünü bulamadı. Sevdiği kızı, annesi beğenmediğinden dolayı ondan vazgeçmek zorunda kaldı; dıştaki hayatta devamlı bir bozgun yese de buna rağmen içinde, yine de ulvî ve insanî duygulara yer verebildi – Çok sayıda, güzel şiir yazdı. Nesreddin Efendi'nin çocukluğuna dair önemli bir eser ortaya koydu. Ama onları yayınlamak için hiç uğraşmadı, kendisi için bir ar gördüğünden belki böyle bir meşguliyeti anlamsız ve gereksiz buldu. O ömründe bir defa ama çok büyük bir fedâkarlık sergiledi: Hak ve hakikat yolunda mücadele eden can dostu, yakın arkadaşı için en değerli varlığı olan hayatını feda etti – Ama uğruna canını verdiği dostu bu fedâkarlığın büyüklüğünü anlayamadı. Böylece Abdulla Hakim bu dünyada hep zorluk ve yokluklar içinde yaşadı, elinden geldiği kadar insanlara yardımcı olmaya çalıştı. Maalesef, hayatta iken yüzü bir türlü gülmedi. Aradığı huzuru, bir insan olarak umduğu mutluluğu bulamadan hayatına kastedenler tarafından acımasızca öldürüldü. Hayatı gibi ölüsü de itibar görmedi. Sahipsiz kalan, ismi unutulmuş ve hor görülen ölü bedeni mezara bir arkadaşının adı ile girecekti. Dünyada bir insan gibi yaşamayı bilemediğinden, belki tembelliğinden belki lâkaytlığından belki de kaderin hükmüne boyun eğmek zorunda kaldığından çektiği sıkıntı ve kederler önce kabirde sonra mahşerde ve son olarak cehennemde de devam eder. Orada temizlenene kadar kalır ve en sonunda bütün bu uzun çileli, acı ve ıstıraplarla dolu yolculuk biter ve ebedi saadet ve selamet yurdu olan cennette aradığı huzura kavuşur. Şair bu “haksızlıklar”la çok şaşırır. O zaman melekler günahını yüzüne söylerler: “... sen herkesi bir yerlere davet eder, onlara akıl vermeyi arzu ederdin. Şairim diye bağırmanı meslek edinmiştin. Ama, ben gerçekte kimim, insan olarak neye eriştim ve nelere erişemedim? demek aklından hiç geçmezdi. Halbuki insan için benliğinin şuuruna varmak, kendi varlığını anlamak

mertebelerin en ulvîsidir... Sen Allah'a inanırdın. Bununla beraber, şahlar – erbabların dedikleri gibi, kendilerini dünyaya hükmediyor düşünen, bütün hayatının sahibi bilen kibirli, gururlu kişilere Allah'tan daha çok inanırdın!.." [3:63-64].

Bu mütevazı, çilekeş ve dervişmeşrep insanın ibretler ve hikmetlerle dolu, çalkantılı, buhranlı hadiselerle yoğurulu hayatı, eserde yazar için bir manevî ayna vazifesi görür. Romadaki diğer bütün kahramanlar işte bu ayna vasıtasıyla okuyucuya yansıtılmaya çalışılır. Eserde okuyucuya verilmek istenilen mesaj adrese gönderilirken âdeta reel âlemden soyut âleme (fânî alemden bâkî âleme) yumuşak ve sağlam bir kurgu üzerinden ince ve başarılı atıflar yapılarak geçilirRomanın başkahramanı âfâkî ve enfüsü yönleri birlikte uyumlu bir ifade tarzıyla kompoze edilir. Birbiriyle çelişmeyen aksine birbirini tamamlayan iki yön görürüz. Onda ruh ile beden ayrılmaz bir bütünlük arzeder ve daima birbiriyle uyum ve âhenk içindedir. Eserde dışsal-realist (fizikî-gerçekçi) tahlil ve tasvirler, içsel-sürrealist (enfüsî-manevî) tasvir ve tasavvurlarla örtüşür, yorumlar birbiriyle çelişmez devamlı bağdaşarak yol alır.

Sonuç itibariyle, romanda insan ön plandadır ve bütün yönleriyle insanî duygu ve değerler; çarpıcı, çok yönlü ve mana ve maddeyi kucaklayıcı, kavratıcı bir ifade tarzı, sıra dışı bir üslup anlayışı ile tasvir edilir. Eserde insanın tabiatı, huyu, alışkanlık ve zaafı, dışındaki diğer insan, eşya ve hadiselerle olan münasebeti bunlar arasındaki ilişkilerin perde önü ve arkası anlaşılır bir dille dile getirilir; insanın sâdece olumlu yönleri veya sadece olumsuz yönleri anlatılmaz; insanı insan yapan artı ve eksi yönleri; fedâkarlığı-riyâkarlığı, kibri-tevazusu fâikiyeti-zılliyeti, ıstırabı-saadeti, teslimiyeti-tereddütü, sevgisi-nefreti, rezâleti-fazîleti, hiddeti-şefkati... Kısaca bütün insanî ve beşerî yönleri anlatılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Curakulov U., Sınırsız Cilve, Taşkent: "Fen", 2006, s.204.
2. Kuranov D., Edebiyatşinaslığa Giriş, Taşkent: "Fen", 2007, s.228.
3. Muhtar A., Dört Taraf Kible, Taşkent: "Doğu", 2000, s.432.
4. Normatov U., İcat Sihri, Taşkent: "Doğu", 2007, s.352.
5. Pardayeva Z., Bediî-estetik Tefekkürün Gelişimi ve Özbek Romancılığı, Taşkent: "Yeni Asır Evladı", 2002, s.100.
6. Rasulov A., Bediîlik – Bîzaval Haber, Taşkent: "Doğu", 2007, s.336. Husen Aşurov: Ali Şîr Nevâî adındaki Semerkand Devlet Üniversitesi (Özbekistan), Filoloji Fakültesi, Özbek Filolojisi Bölümü, Şimdiki Zaman Özbek Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Husen AŞUROV.

© "AY VAKTI" žurnaly, 21.03.2011 ý.

Edebiyaty öwreniş